

משכורת בסיס לכול

ד"ר ליה אטינגר וד"ר עופר סיטבון
עמיתי שחרית

מבוא

נתחיל בניסוי מחשבתי: מה היה קורה אילו במקום להיכנס לקופת המדינה, רווחי הגז הטבעי ושאר רווחי אוצרות הטבע – הנאמדים במאות מיליארדי שקלים – היו משולמים ישירות לכל אזרח, מדי חודש? רק לצורך הניסוי, תארו לעצמכם שבאופן קבוע בכל חודש היה נכנס לחשבון הבנק שלכם סכום כלשהו, נאמר 3000 ש"ח. האם הייתם בוחרים לעבוד פחות? האם לדעתכם רוב האנשים היו בוחרים לעבוד פחות? ומה היה קורה אז? האם המשק היה נכנס למיתון? אולי העבודה הפחותה הייתה מעצימה את תחושת האושר של האנשים שהיה ביכולתם להנות משעות פנאי רבות יותר עם משפחותיהם, כמו גם מזמן רב יותר ליצור, להתנדב, לפעול למען הקהילה והחברה? אולי בגלל רשת הביטחון הזו, כוח המיקוח של העובדים היה גובר, תנאי העבודה היו משתפרים וכך גם הפיריון והמשכורות? האם כתוצאה מכך עבודות קשות ומסוכנות היו מתוגמלות בצורה ראויה? האם ההכנסה הפנויה של אנשים הייתה דווקא גדלה והדבר היה מוביל לצמיחה כלכלית? אולי אנשים רבים יותר היו מעזים ליזום ולפתוח עסקים קטנים? אולי יותר אמנים היו יכולים להקדיש את רוב זמנם ליצירה והתרבות הייתה פורחת?

הניסוי המחשבתי הזה מהדהד תובנות העומדות בבסיס רעיון משכורת הבסיס לכל (BASIC INCOME). רעיון זה ממשיך מסורת מחשבתית בת מאות שנים, מן הימין ומן השמאל, המציעה סוגים שונים של תשלומים ניתנים באופן אוניברסלי – החל מאחד האבות המייסדים של ארה"ב, תומאס פיין, שהציע בסוף המאה ה-18 למסות את הרווחים המופקים מן השימוש הפרטי במשאב הקרקע השייך לכולם, ולחלקם כמענק בלתי-מותנה לכל האזרחים; דרך המחשבה הסוציאליסטית האוטופיסטית של המאה ה-19 שביקשה לשחרר את הפרט מן העבודה השכירה המנוכרת ולהציע תשלום מינימום אוניברסלי כבסיס לקיום (הצעה שבה תמך גם הפילוסוף הנודע ברטראנד ראסל בספר שפרסם בשנת 1918); וכלה בכלכלן מילטון פרידמן, ממובילי החשיבה הקפיטליסטית בת זמננו, שהציע כבר ב-1962 תשלום מינימלי לא מותנה לכל האזרחים במטרה לצמצם את העוני.

ד"ר עופר סיטבון וד"ר ליה אטינגר הם עמיתים במכון שחרית ועומדים בראש הפרוייקט הכלכלי-חברתי של המכון. ד"ר סיטבון מכהן גם כראש הקליניקה לאחריות תאגידיית במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ומתמחה בסוגיות של משפט ושינוי חברתי. ד"ר אטינגר מנהלת אקדמית ועוסקת במחקר ובפיתוח והנחיה של תוכניות מנהיגות במרכז השל לקיימות.

כבר בשנות הששים והשבעים נעשו בארה"ב ובקנדה מחקרי חלוץ במטרה לבחון באופן מעשי את ההשפעות האפשריות של משכורת בסיס על האוכלוסייה. בעשור האחרון שבו לבחון את הרעיון במקומות שונים בעולם ונעשו מחקרים מבוקרים שתוצאותיהם החיוביות הפתיעו את החוקרים לנוכח החשש המובן מפני ההשלכות החברתיות הלא רצויות של חלוקת כסף ישירות לאנשים ללא כל מחויבות מצידם.

כך, למשל, הממשל הפדרלי ומחוז מניטובה בקנדה מימנו במשותף בין השנים 1974 ל-1979 ניסוי (MINICOME) שבו הוענק באופן לא מותנה סכום כסף שנתי לבעלי הכנסה נמוכה. עקב חילופי השלטון הופסק הניסוי וניתוח תוצאותיו נדחה במשך שנים רבות ופורסם רק ב-2011. נמצא בין השאר, שבניגוד לחששות, חלה ירידה מזערית בשיעור האנשים העובדים (שהתרכזו בעיקר בקרב אמהות שילדו ובקרב בני נוער), והיתה השפעה חיובית משמעותית על בריאות האוכלוסייה ועל הישגים לימודיים.

בנמיביה נבחר בשנת 2008 כפר מאד עני וכאלף מתושביו קיבלו מענק קטן של 100 דולר נמיבים (כ-30 ש"ח) מדי חודש. התוצאות היו מדהימות: הניסוי הוביל להפחתה משמעותית של שיעורי העוני, לשיפור בבריאותם של קטינים ולצמצום משמעותי בשיעורי הפשע. אבל מעבר לכך, החל בכפר תהליך של העצמה כלכלית: לא רק שאנשים לא ויתרו על עבודה, אלא שהפעילות הכלכלית גדלה ורבים מהתושבים גילו יוזמה ופתחו עסקים קטנים – מאפיה, נגריה, מספרה. ביולי 2015 דווח כי ממשלת נמיביה שוקלת לממן תכנית משכורת בסיס לאוכלוסייה הענייה ביותר.

גם בהודו, במדינת מהאדיה פראדש, נערך בשנת 2011 פיילוט במסגרתו קיבלו תושבי כפרים, באופן לא מותנה, 200-300 רופי (12-18 ש"ח) למבוגר ו-100-150 רופי (6-9 ש"ח) לילד, לחודש. תוצאות הניסוי המרשימות – עלייה ברמת הבטחון התזונתי, גידול בנוכחות התלמידים בבתי הספר, חיזוק הפעילות הכלכלית ופתיחת עסקים חדשים והגדלת שיעורי החסכון – הובילו את הממשלה הפדראלית לבחון הרחבה של הפרוייקט, תוך החלפה של תכניות סיוע שונות בהעברת כסף ישירה ולא מותנית.

פריחתו המחודשת של רעיון משכורת הבסיס אינה מפתיעה: ההתייעלות הכלכלית המתמשכת שמייצרת הגלובליזציה והחדשנות הטכנולוגית שמביאה עמה מהפיכת המידע מובילות לביטולן של משרות רבות, בעיקר במדינות המערב. התייעלות זו פירושה, על פי רוב, קיצוץ בכח האדם, ואף שהיא מובילה לא פעם לגידול בפריון, הנתונים מלמדים שהעובדים אינם נהנים ממנו, ולמעשה חלקם בפריון מצוי בירידה מתמשכת, בין השאר לאור הירידה המתמשכת בכוחם של ארגוני העובדים. בשל כך, יכולתם של אנשים רבים להסתמך על הכנסה מעבודה כבסיס למחיה ולקיום בכבוד נפגעה ואף צפויה להיפגע עוד. מובן שלמצב דברים זה יש גם השלכות מאקרו-כלכליות, שכן הירידה בהכנסות משפיעה על שיעור הצריכה הפרטית שהיא עדיין מנוע הצמיחה של הכלכלות המפותחות. במקביל לכך, אצל רבים מאיתנו גוברת ההכרה כי העבודה בשכר אינה עוד המרחב הבלעדי, ואולי אף לא המרכזי, המקנה משמעות לחיים. אין ספק שגם הגידול המתמשך (והמבורך) בתוחלת החיים משפיע על שתי המגמות הללו. אין פלא אפוא שהרעיון לנתק במידת מה בין השניים – כמות העבודה וההכנסה – באמצעות חלוקת כסף באופן בלתי-מותנה קונה לו תומכים רבים.

בנובמבר 2014 פרסמה המועצה הלאומית לכלכלה במשרד ראש הממשלה דוח מהדהד שלפיו בשנים הקרובות לפחות 900,000 ישראלים – 30% מכוח העבודה במשק – יאבדו את משרותיהם: המקצועות שלהם, המבוססים על ידניות או חזרתיות (כמו קופאים ומוקדנים) אך גם על נהלים (כמו סוכני ביטוח, מנהלי חשבונות או מתווכים), פשוט ייעלמו. לא פחות ממיליון משרות נוספות – עובדי תעשייה, יועצים פיננסיים, עובדי משאבי אנוש ועוד – מצויות אף הן, על פי הדוח, בסיכון בינוני להיעלמות. אכן, נדמה שאין חולק על כך שהאוטומציה והרובוטיזציה הגוברות צפויות לחולל מפץ בעולם העבודה המוכר לנו: כמות העבודה האנושית לה תהיה זקוקה הכלכלה שלנו על מנת לייצר מוצרים תעשייתיים תלך ותפחת, כשם שפחתה במשך המאה העשרים כמות האנשים הנדרשת בחקלאות. גם אם סביר להניח שייווצר ביקוש למקצועות חדשים, בעיקר במגזר השירותים, ניסיון העשורים האחרונים מלמד שחלק ניכר מהמשרות שתיווצרנה יהיו במשכורת נמוכה וללא ביטחון תעסוקתי. מובן שיש מקצועות רבים שעשויים להיות מבוקשים מאד, מהוראת נגינה או יוגה ועד טיפול פסיכולוגי, אך ביקוש זה לא יבוא לידי ביטוי אם רוב האוכלוסייה לא תוכל להרשות לעצמה לשלם עבורם.

לאמיתו של דבר, מעמד הביניים בארץ ובמדינות רבות במערב חש בלחץ הזה מזה זמן רב. צעירים משכילים רבים מרגישים שאין להם אופק כלכלי. כאשר השכר החציוני בישראל

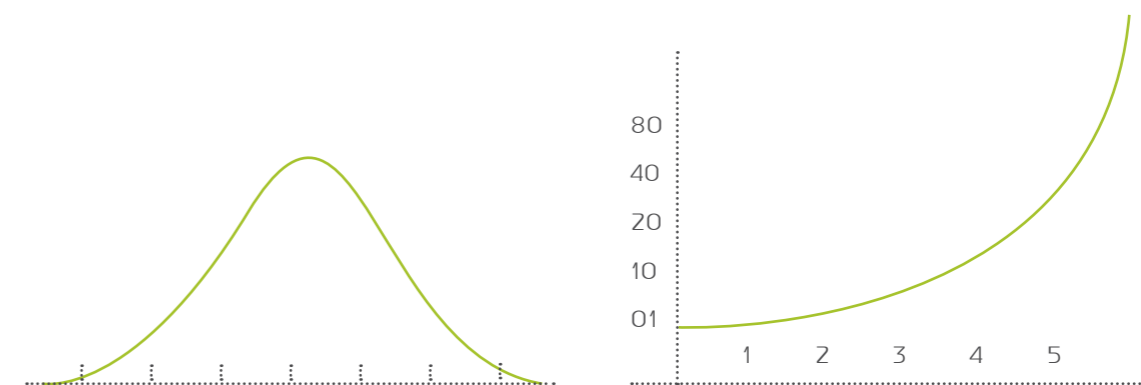
– זה ש-50% מהשכירים מרוויחים פחות ממנו – עומד על כ-6000 ש"ח, וכאשר אפילו כאשר שני בני הזוג עובדים במקצועות חופשיים הם מתקשים "לגמור את החודש" – שלא לדבר על גיוס הון עצמי לרכישת דירה וחסכון עתידי לילדים – רק מי שיכול לקבל סיוע מהוריו, בני הדור שזכה לפנסיה מוגנת ולביטחון תעסוקתי, יכול לשכך את רוע הגזרה. מצב עניינים זה אינו בר-קיימא לאורך זמן מבחינה חברתית – הוא משעבד דור שלם לעבודה בשכר נמוך ובתנאים מתדרדרים (הישראלים מקדישים לעבודה את מספר השעות הגבוה ביותר בעולם המערבי) רק כדי "לצוף מעל פני המים", תוך שהוא מנציח ומרחיב את הפערים בין מי שיש להם לבין מי שאין להם. אין פלא אפוא שאנשי מעמד הביניים – שמחקרים שונים מצביעים על הצטמקותו הנמשכת – הם אלו המקדמים כיום את הרעיון של משכורת בסיס.

ואכן, בשנים האחרונות ניכרת התעוררות מחודשת של רעיון ותיק זה, ואנו עדים להופעתה של תנועה גלובלית הקוראת למימוש, בצורה כזו או אחרת. קריאות אלו נופלות על עוד ועוד אוזניים כרויות. כך, למשל, ביוני 2015 הודיעה עיריית אוטרקט בהולנד על כוונתה לקיים בשטחה תכנית פיילוט המושתתת על תשלום בלתי-מותנה של משכורת בסיס. בשוויץ ייערך בשנת 2016 משאל עם, לאחר שנאספו למעלה מ-100,000 חתימות, ושבו תועלה להצבעה יוזמה אזרחית לשלם משכורת בסיס בשיעור של 2500 פרנק שוויצרים בחודש לכל אזרחי שוויץ הבגירים (ורבע מכך לקטינים). גם אם סיכוייה של היוזמה לעבור נמוכים, היא ללא ספק מציבה את הנושא על סדר היום הציבורי, בשוויץ כמו גם במדינות רבות אחרות. גם באיחוד האירופי אוספים בימים אלו חתימות ב-15 מדינות כדי להעלות לדיון את נושא הענקת משכורת בסיס לכל האזרחים כהחלטה של האיחוד. שיאה הנוכחי של המגמה הזו הוא הודעתה של ממשלת המרכז-ימין של פינלנד בדצמבר 2015 כי בכוונתה לקיים בשנת 2017 פיילוט בקנה מידה גדול בו תשלום משכורת בסיס של 800 יורו לכל אזרחי המדינה.

מעגלי הצלחה – למצליחים בלבד?

ישנם נימוקים שונים בעד משכורת בסיס ונדון בחלקם בהמשך, אך ברצוננו להדגיש את הנימוק המבני – משכורת בסיס יכולה לסייע בתיקון כשל מרכזי במבנה המערכת הפיננסית הגורם לכך שאזורים שלמים בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית סובלים ממחסור כרוני בכסף. זוהי הנקודה שחשוב ביותר להבין: כסף אינו סחורה רגילה. כדאי להתייחס לכסף כאל מערכת הדם של הכלכלה: כפי שתאי גופנו זקוקים לדם שיזין אותם בחמצן, כך גם התאים מהם מורכבת החברה האנושית – אנשים, משפחות, קהילות, כפרים, ערים – זקוקים לכסף. עליו להגיע לכל יישוב ולכל אדם ולאפשר להם לתפקד. העדרו יוצר מחסור מלאכותי שאין לו כל הצדקה: אם יש אנשים שרוצים ויכולים לעבוד וליצור את מה שנחוץ להם – מדוע שמחסור בכסף ימנע מהם לעבוד? אלא שזה בדיוק מה שקורה היום, בכל הכלכלות וגם במשק הישראלי, כאשר אנשים רבים, בהם גם בעלי השכלה וניסיון, נותרים ללא מעש. יש אזורים רבים, בעיקר בפריפריה, שאין בהם די כסף לתמוך בפעילות הכלכלית שאנשים רוצים ומסוגלים להוציא אל הפועל. כשחושבים על זה כך מבינים שזה חסר הגיון. כאשר, כמו בדוגמת הכפר בנמיביה בו נערך הניסוי, סכומים לא גדולים של כסף נכנסים לכלכלה המקומית, ועוברים בתוכה מיד ליד, כל שקל שנכנס ומסתובב מייצר הרבה שקלים נוספים. תופעה זו חזקה במיוחד אצל אוכלוסיות מוחלשות בעלות נטייה גבוהה יותר להוציא את רוב הכנסתן כדי לממן צרכים מיידים.

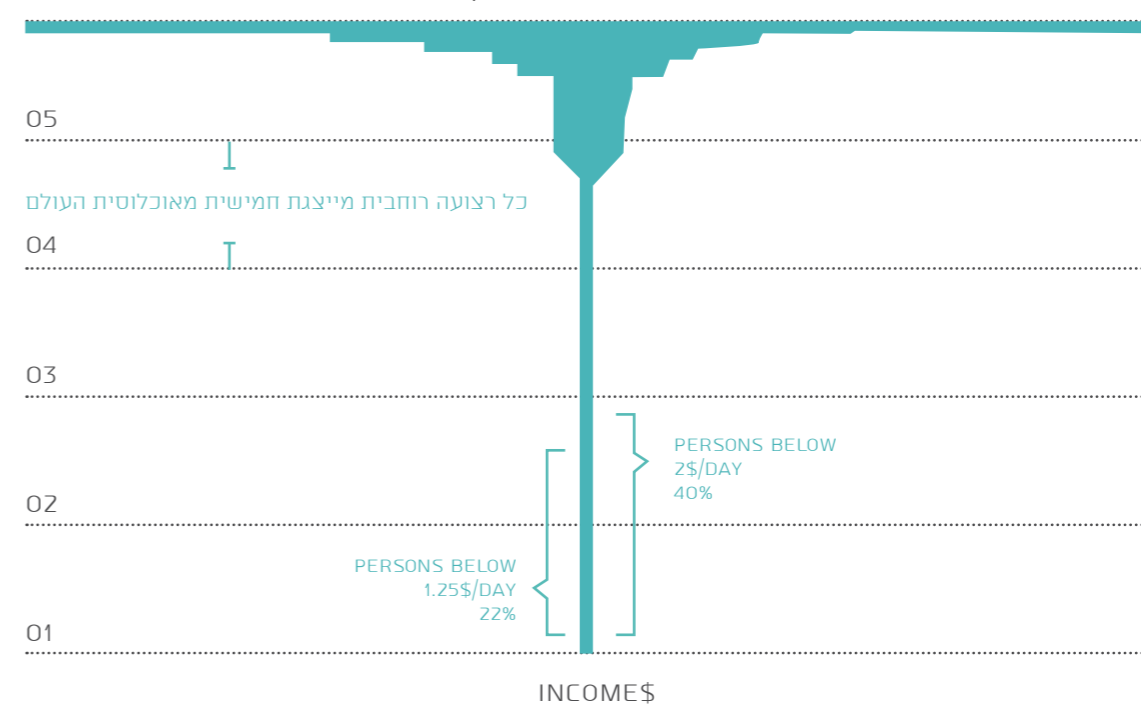
הצד השני של המטבע הוא שמרבית הכסף מתרכז בידיים מועטות שממעטות להשקיעו בתחומים יצרניים, ובמקום זאת משקיעות אותו בעיקר בעסקאות המובילות לרווח פיננסי מהיר שחוזר לאותם כיסים, ואינו משפר את רמת המחיייה שלנו. במילים ציוריות ניתן לומר שהצנרת של הכלכלה שלנו אינה מחוברת נכון, והתוצאה היא שאחוז הרווח שמגיע למאיון ולאלפיון העליון גדל בצורה מדהימה בשנים האחרונות, בעוד חלקו של מעמד הביניים והשכבות החלשות קטן באופן יחסי. גם בתוך העשירון העליון עצמו הפערים עצומים: המאיון העליון מחזיק ב-38% מכלל העושר בישראל, ו-100 האנשים העשירים בישראל "שווים" כ-500 מיליארד ש"ח! זוהי תופעה עולמית – במקום שהכסף יתחלק בצורה הדומה לעקומת פעמון – כלומר, מעט עניים מרודים, מעט עשירים מופלגים והרבה מאד דרגות שונות של מעמד ביניים משגשג – הכסף מתחלק באוכלוסייה באופן דומה לגרף הגדל מעריכית: מעט מאד כסף לרוב הציבור והרבה מאד כסף אצל מספר לא גדול של מיליארדרים (ראו תרשים).

מאית של אוכלוסיית העולם - האחוזון העליון - מחזיקה בכמחצית מנכסי העולם ובדומה לכל פונקציה מעריכית, הפערים גדלים משנה לשנה. כך גדל חלקו של האחוזון העליון מ-44% בשנת 2009 ל-48%

חלוקת העושר של אוכלוסיית העולם

השטח הכחול מייצג את העושר היחסי שבידי כל אחוזון

ניתן להציע הסבר מערכתי לתופעה הזו: במערכת כלכלית המכילה מעגל משוב חיובי - או בשמו האחר "משוב מסלים" - גידול מוביל לעוד גידול: כך, ככל שלאדם יש יותר כסף, הסיכוי שלו שכספו יתעצם - גדל. אלו הם "מעגלי הצלחה למצליחים" - מעגלי משוב המובנים במערכת הפיננסית שגורמים לכך שכסף מצמיח כסף, תוך ניתוק הקשר בין יצירת הכסף לבין חדשנות, איכות, השקעה וכדומה. מודל מחשב שבנו המתמטיקאים אפשטיין ואקסטל הראה שאוכלוסייה בה העושר מחולק בתחילה בהתפלגות נורמלית ("עקומת פעמון"), מגיעה תוך זמן קצר למצב של ריכוז 80% מהעושר בידי 20% מהאוכלוסייה. זאת, שכן "כללי המשחק" של מעגלי הצלחה למצליחים, מעצימים הבדלים מקריים קטנים בין אנשים - כסף יוצר כסף ללא קשר לכישורים.

עושר מרוכז או עושר מבוזר?

בעשורים האחרונים, יותר ויותר כלכלות בעולם נוטות חזרה לכיוון הזה של ריכוזיות העושר בידי מעטים. "מחאת ה-99%" שגרפה את מדינות המערב היא עדות בולטת לכך. אכן, כפי שהראה הכלכלן הצרפתי תומאס פיקטי, ריכוז ההון בידיים מעטות היה, לאורך ההיסטוריה, "ברירת המחדל" של המערכת הכלכלית, שכן התשואה על ההון - ערכו של הרכוש שהיה מצוי בעיקר בידי העשירים - היתה תמיד גבוהה מהצמיחה הכלכלית, היינו מהגידול בפעילות המשקית. פיקטי הראה שהחידוש הגדול של המאה העשרים, בעקבות שתי מלחמות העולם והשלכותיהן על הכלכלה, התבטא בשחיקה גדולה בכוחו של ההון ובעיקר בריכוזו. הדבר איפשר את תקופת הזוהר של מדינת הרווחה שבה הצמיחה המהירה, עליית כוחם של ארגוני העובדים והמדיניות הכלכלית של מיסוי גבוה (לרבות על נכסים), הובילו לצמצום הפערים החברתיים ולהיווצרותו של מעמד ביניים חזק החיוני כל כך לשגשוג הדמוקרטיה.

תקופה יוצאת דופן זו הסתיימה בסוף שנות השבעים, עם עלייתם של רייגן ותאצ'ר, ומאז הפערים חזרו לצמוח. בארה"ב בעשור האחרון כמעט כל רווחי הצמיחה הגיעו לידי האחוזון העליון. גם מדינת ישראל שהתחילה מנקודת מוצא שיוונית ביותר, הופכת מאז שנות השמונים לאחת המדינות המפותחות בעלות הפערים הכלכליים הגדולים ביותר - מעגלי הצלחה למצליחים פועלים בה במלוא המרץ. ראוי לציין שמתקיים כאן מעגל משוב מסלים נוסף - כאשר הפערים גדלים ומעמד הביניים מצטמצם, גוברת גם היכולת של בעלי ההון להטות את כללי המשחק הכלכליים לטובתם, וכך גם המשחק הדמוקרטי יוצא מאיזון.

הדרך המערכתית בה מציע פיקטי לרסן את העלייה בריכוז ההון היא בראש ובראשונה באמצעות מיסוי גבוה. זהו רעיון חשוב. יחד עם זאת, הרעיון של משכורת בסיס מציע לתקוף את הבעיה מכיוון אחר, באמצעות שינוי מערכתי של מבנה "הצנרת", קרי של האופן בו זורם הכסף בחברה. העשורים האחרונים הוכיחו שהתאוריה הרווחת לפיה יש להיטיב עם בעלי ההון והתאגידים והצלחתם תוביל לכך שהכסף "יחלחל למטה", כלומר למעמד הביניים ולאנשים החיים בעוני, אינה באמת עובדת. כאן, למעשה, טמונה עוצמתו וחדשנותו של רעיון משכורת הבסיס: הזרמת כסף מאסיבית לכלכלה מלמטה מאפשרת לכסף להחליף ידיים רבות בכלכלה המקומית, לייצר מקומות תעסוקה חדשים ולאפשר להון להתחלק באופן מבוזר יותר, ובכך גם להגביר את כוחו של הציבור הרחב ולחזק את הדמוקרטיה. הכסף החופשי יאפשר לאזרחים רבים יותר חופש לבצע בחירות בחייהם, ובכך גם להשפיע על מה הם רוצים שהכלכלה תייצר. כידוע, כשאין לך שקלים ביד אין לך "כוח הצבעה" בשוק, ולכן גם אם צרכיך מרובים, השוק לא ייצר אותם. הדוגמא הקלאסית בהקשר זה היא אי-פיתוח תרופות להדברת מחלות הקיימות רק במדינות עניות.

הנקודה הדמוקרטית היא מכריעה בחשיבותה בהקשר זה. מעמד ביניים גדול וסולידריות חברתית חיוניים לשמירה על הדמוקרטיה. מיסים המאפשרים השקעה של חלק משמעותי מהתוצר בתשתיות הציבוריות ובמיוחד בבריאות ובחינוך הם חלק מהמבנה המערכתי המאזן שאיפשר את פריחת הדמוקרטיה ואת צמיחת מעמד הביניים במדינות המערב אחרי מלחמת העולם השנייה. החלשת מנגנוני משוב מאזנים אלה, המאפשרים תחרות הוגנת בחברה, הביאה לכך שהפערים הכלכליים חוזרים להיות דומים לאלו ששררו בסוף המאה ה-19. מצב זה מוביל גם לשינוי יחסי הכוחות בחברה, כפי שבא לידי ביטוי באיחוד האירופאי באימוץ מדיניות הצנע (AUSTERITY) שתכליתה השתת העול של המשברים הפיננסיים על האזרח הקטן. האוניברסליות הגלומה ברעיון משכורת הבסיס עשויה לחזק את מעמד הביניים ואת יכולתו להחזיר לתפקוד את מנגנוני המשוב הממתנים ולהחליש את המגמה המובנית של מעגלי ההצלחה למצליחים, במיוחד על ידי השקעה בחינוך ובבריאות לכול.

כלכלת האהבה

בנוסף, ישנן הצדקות רבות נוספות למשכורת בסיס: כולנו מייצרים הרבה מאד ערך לחברה מחוץ לכלכלת הכסף, חלקנו (במיוחד נשים) – עושה זאת יותר מאחרים: טיפול בילדים, בקשישים ובחולים, התנדבות בקהילה, הקמת גמ"חים, השתתפות דמוקרטית - מועד ההורים ועד לוועד העובדים או לחברות במפלגה, עיסוק באמנות ובספורט, כתיבת ערכים בוויקיפדיה ועוד ועוד. הייזל הנדרסון כינתה כלכלה זו בשם "כלכלת האהבה", שמתבססת על מסורת, תרבות, חינוך והרבה השקעת זמן וולונטרית (גם) לטובת החברה בכללותה. המבנה של המערכת הכלכלית הנוכחית, המבוססת על תרבות הצריכה (זכרו כיצד מיד לאחר פיגועי ה-11 בספטמבר קרא ג'ורג' בוש לאזרחי ארה"ב "לצאת לקנות" כדי להניע את הכלכלה), מעודד אותנו לצרוך יותר ויותר דברים דרך השוק, ומותיר לנו פחות זמן פנוי ופחות מוטיבציה לפעול בכלכלת האהבה. משכורת בסיס תוכל לשנות את המגמה ולעזור לכלכלת האהבה לשגשג. בעולם שבו תהיה לכל אחד הכנסה מובטחת בלא קשר לעבודתו או להשכלתו, ושב תגדל השליטה שלנו על הזמן העומד לרשותנו, ייפתחו בפנינו גם ערוצים חדשים להתפתחות אישית ולהערכה חברתית. בעולם כזה שוויון ההזדמנויות יגדל, וכך גם הסיכוי שלנו להיחשף לקולות יצירתיים מקבוצות מוחלשות שישתחררו ויפרצו החוצה (תחשבו "כוכב נולד" או "בית ספר למוסיקה" ותכפילו ותכפילו ותכפילו...). זה אינו רעיון חדש. וירגיניה וולף הדגישה במסה הידועה "חדר משלך" את החיוניות של ביטחון כלכלי (הכנסה שנתית של 500 פאונד) ליכולת ליצור: "אין לילד אנגלי עני סיכויים טובים בהרבה מאלה של בן עבדים אתונאי לזכות בחירות האינטלקטואלית שממנה נולדות יצירות גדולות... זאת בדיוק הנקודה. חירות אינטלקטואלית מותנית בתנאים חומריים".

משכורת בסיס יכולה להוות גם נדבך חשוב בבניה של תרבות מקיימת יותר. העתקת מרכז הכובד מגישה צרכנית לחיים אל קיום בו לאנשים יש פנאי ליצור לעצמם חוויות של סיפוק והנאה, אישיים וקהילתיים, היא אולי הפעולה החשובה ביותר שאפשר לעשות על מנת להקטין את טביעת הרגל האקולוגית שלנו. משכורת בסיס לבדה לא תעשה זאת, שכן נחוץ כאן שינוי תרבותי עמוק שאפשר לחתור אליו על ידי השקעה בחינוך לקיימות ועל ידי בנייה של תמריצים כלכליים (כגון מיסוי של זיהום), אך היא תוכל בוודאי לסייע ביצירתם של תנאים שבהם תרבות מקיימת יכולה לצמוח ולשגשג.

כמו לכל רעיון חדשני גם לרעיון משכורת הבסיס קמו לא מעט מתנגדים, מימין ומשמאל. היריעה רחבה מאוד ונוכל להתייחס כאן רק לטענה המרכזית שלפיה גם אם מדובר ברעיון טוב, הוא אינו ישים כלכלית שכן הוא יבוא בהכרח על חשבון דברים חיוניים אחרים כמו מערכת הרווחה. אלא שמשכורת הבסיס אינה אמורה להוות תחליף מלא למערכת רווחה שהיא אחד ההישגים הגדולים ביותר של החברה האנושית, ושתמיד יהיה בה צורך, הן כסוג של "ביטוח קטסטרופות" והן כגורם טיפול במקרי קיצון. יחד עם זאת, דומה שהממד האוניברסלי והבלתי-מותנה של משכורת הבסיס נושא עמו פוטנציאל משמעותי אשר תלוי, מן הסתם, גם בשיעורה של משכורת הבסיס שייקבע בסופו של דבר, לצמצום ניכר של מספר האנשים שיזדקקו למערכת זו. בכך מתבשרת האפשרות לייתר את מערכת הבקרה הגדולה והמסורבלת הזו שעולה כסף רב, ולעתים אף פוגעת בכבוד האדם.

לרבים, ובמיוחד לנשים, משכורת בסיס תהיה מקור לחירות אישית. משכורת בסיס גבוהה דיה גם תאפשר לעובדים לדרוש שכר הוגן עבור עבודות קשות, במקום המצב כיום המחייב אנשים רבים להסכים לתנאי עבודה מבזים ואף מסוכנים בשכר נמוך רק משום שאינם יכולים להרשות לעצמם להפסיד את מקור פרנסתם היחיד. סביר להניח שמצב דברים זה ירחיב את האוטומציה של סוגי עבודות אלו.

אשר למימון משכורת בסיס - יש לא מעט מחקרים שהראו שהרעיון ריאלי וניתן לביצוע, בוודאי אם ייעשה באופן הדרגתי ולאחר ביצוע של מחקרי חלוץ. לדעתנו, ראוי לקבוע שחלק הארי של המימון יגיע מהדרך בה פתחנו את המאמר, היינו בחלוקת "דיבידנד חברתי" מתוך הרכוש הציבורי, בין אם מדובר ברווחי הגז או ברווחי מנהל מקרקעי ישראל. ראשית, משום שבדרך זו יש משום צדק בהיותם של נכסים אלו רכוש הציבור, נחלת הכלל. שנית, משום שזו תהיה התערבות מערכתית "במעלה הזרם", לפני שנוצר העיוות של ריכוז הכסף בידיים מועטות. מדובר בתיקון מבני של המערכת, מעין "צנרת" שתתווסף על מנת לאזן את זרימת הכסף בכלכלה. שלישית, משום שתיקון כזה קביל יותר מבחינה פוליטית, שכן קל יותר לחלק ממון שעדיין אינו מצוי בבעלות פרטית. רביעית, משום שמימון כזה ישלים את מערכת הרווחה ולא יתחרה בה. לבסוף, משום שניתן לחבר מנגנון זה גם למדיניות סביבתית שכה נדרשת כיום להתמודדות עם משבר האקלים. כך, למשל, אחד ממשאבי הטבע שניתן יהיה להתבסס עליהם הוא תשלום על השימוש באטמוספירה בצורה של "מס פחמן" שישולם על ידי החברות המפיקות אנרגיה.

מדינת אלסקה בארה"ב היא דוגמה בולטת לאימוץ הרעיון של משכורת בסיס ויישומו בהקשר של משאבי הטבע. משנת 1982 משלמת המדינה לכל אחד מאזרחיה "דיבידנד שנתי" מרווחי הנפט של הקרן הריבונית שהוקמה לשם כך בשנת 1976. הדיבידנד מזרים חלק מהכסף חזרה לכלכלה המקומית ותורם לצמצום של ממדי העוני במדינה, שבה יוקר המחיה גבוה במיוחד. הדוגמה של אלסקה - כמו גם דוגמאות אחרות - יש בה כדי ללמד גם שהחשש שהנהגת משכורת בסיס תוביל ליצירת אינפלציה לא מרוסנת הוא, במידה רבה, חשש שווא שכן לא מדובר בהדפסת כסף אלא, בראש ובראשונה, בשימוש במקורות קיימים או אף ביצירת מקורות חדשים, כמו בדוגמה של "מס פחמן".

חשש נוסף הוא שמשכורת בסיס תעודד אווירת "לחם ושעשועים". אכן, הניסיון ההיסטורי מלמד שעושר שאינו מותנה בעבודה יכול להוביל לטפילות, לבטלה ולתופעות שליליות, אך הוא גם זה שאיפשר את התנאים לפסגת היצירה האנושית. אולי בעזרת משכורת בסיס נוכל להרחיב את ההישגים הללו? זאת ועוד: ככל דרך חדשה, אימוץ משכורת בסיס יהיה כרוך בוודאי בשינויים חברתיים גדולים, ובעיקר בהתבוננות מחודשת במערכות הערכים המנחים את חיינו, ובכלל זה במקומה ובעיקר באופייה של העבודה בחיינו. האם מערכת התגמול הכספית הנהוגה בעולמנו כיום לא הובילה לניתוק הקשר בין מידת ההשקעה והמאמץ לבין רמת השכר? האמנם הזיהוי האוטומטי הקיים כיום בין עבודה לבין פעילות בשכר מוצדק? האין הוא גורם להפחתה בערכן החברתי של פעילויות החיוניות לשגשוג החברה? אם לצטט שוב את וירג'יניה וולף: "האם תרומתה לעולם של המנקה שגידלה שבעה ילדים נופלת מזו של עורך הדין שהרוויח מאה אלף ליש"ט?"

הרעיון של משכורת בסיס נשמע לאוזנינו רדיקלי, אך לאמיתו של דבר יישומו נפוץ מאד לאורך כל ההיסטוריה: כל מי שהתמזל מזלו להרוויח כסף לא משכר על עבודתו אלא מרנטה על הון שברשותו זכה בעצם להכנסה בסיסית שאינה תלויה בעבודה. הרעיון של משכורת בסיס מרחיב למעשה את הפריבילגיה הזו לכלל הציבור. יש לכך הצדקה מוסרית ברורה, שכן חלק הארי מהרווח הכספי של כל פעילות כלכלית כיום נובע, באופן ישיר או עקיף, מהניסיון ההיסטורי המצטבר של האנושות, מהתשתיות הציבוריות של המדינה וממתנות הטבע - העולם שנולדנו לתוכו. חלק זה ברווחים שייך לכולנו, וניתן להתייחס למשכורת הבסיס כאל דיבידנד של ה"רכוש המשותף", כהכרה בזכות ולא כמעשה של חסד. באותו זמן, אגב, חובה עלינו להשקיע חלק מהדיבידנדים גם לטובת הדורות הבאים, שהרי "הרכוש המשותף" מצוי כפקדון בידינו ועלינו להבטיח את העברתו לילדינו ולנכדינו במצב משופר.

סוף דבר: פותחים דיון

מאמר זה איננו בגדר הצעת מדיניות, עדיין. בשלב זה זוהי הזמנה לניסוי מחשבתי שנועד לקדם דיון ציבורי חיוני על כמה מהשאלות המהותיות ביותר של תקופתנו – עבודה, פנאי, פערים חברתיים והמשבר הסביבתי. הרגלים והנחות יסוד שרכשנו כחברה כבר אינם משרתים אותנו טוב מספיק במאה ה-21. אנו חיים בתקופה של שינוי בקצב חסר תקדים, ואם ברצוננו להסתגל לשינוי תוך שמירה על ערכים הומניסטיים ודמוקרטיים עלינו להיות יצירתיים מאד. הרעיון של משכורת בסיס מתווה דרך חדשה להתמודד עם מספר רב של בעיות חברתיות. הוא ניתן לביצוע באופן הדרגתי ובדרך מבוקרת, תוך למידה מתמדת של השפעותיו, ותוך דיון ציבורי על מעלותיו וחסרונותיו. גם בשל כך, הוא יכול למצוא תומכים הן בקרב הימין והן בקרב השמאל. אנו מאמינים שהגיעה השעה שגם במדינת ישראל ייפתח דיון רציני בנושא. דיון כזה יציב על השולחן שאלות שחלקן כמעט ואינן עולות לסדר היום. לדוגמא:

- אילו סוגי פעילויות יוצרות ערך לחברה ואיך גורמים לחברה לייצר מהן יותר? אילו סוגי פעילויות יוצרות נזק לחברה ואיך גורמים לחברה לייצר פחות מהן?
- כמה מעושר החברה שלנו מתבסס על הישגינו כיום וכמה ממנו נובע מהמורשת התרבותית המשותפת ומהטבע? אם אנחנו, כמאמרו של אייזק ניוטון, "גמדים על כתפי ענקים", מה משתמע מכך לגבי החלוקה הצודקת של פירות ההצלחה?
- האם חלוקה של "דיבידנדים" מעושר החברה היא זכות חברתית שווה לכל? האם ראוי להתנות את קבלת ה"דיבידנד" בפעילות לטובת הקהילה?
- כיצד תגיב החברה החרדית למשכורת בסיס? האם משכורת בסיס תחזיר לאחור את המגמה של השתלבות חרדים בחברה או שדווקא תפתח פתח להשתלבותם בדרכים חדשות?
- מהן המעלות והחסרונות של חלוקת כסף ישירות לתושבים לעומת השקעת אותו הסכום במתן שירותי חינוך, בריאות ותחבורה ציבורית חינם או תמורת תשלום סמלי? האם האחד מיותר בהכרח את השני?

www.shaharit.org.il